

Rézkori lelet Mezősasról.

(Idetartozik az I. tábla.).

A nagyváradi múzeumban, amelynek az anyaga javarészt az első világháborút megelőző időből származik, az akkori idők kiállítási módjának megfelelően egy táblára felerősítve igen érdekes leletegyüttes látható. A táblán „MEZŐ-SAS. 1913.” szavak jelzik a lelőhelyet és a megtalálás idejét.¹ Szerencsére valamivel bővebb felvilágosítást kapunk a leletről a múzeum leltári naplójában, amelynek idevágó sorait szószerint idézem:

„Karácsonyi János alelnökhöz, a tárgyakkal beküldött értesítés szerint, az: a; c; d; e; f; g; betűsorjelek alatt leírt tárgyak a mezősasi és péresi határvonalon az úgynevezett Vajdalapason, a mellette levő dombon felfedezett őskori kunyhó melletti sírból kerültek...”

A tárgyaknak a leltári naplóbeli leírása helyett a mai időknek megfelelő leírását adom. Megjelölésüknél azonban ragaszkodom az eredeti betűjelzésükhöz.

a; Miniatűr bögre. Alakja a rézkori virágcserepialakú edényeknek felel meg. Oldalán eredetileg 4 bütyök volt, szimmetrikusan elhelyezve. Az edény egyik oldala letörött és hiányzik. Magassága 4.5 cm (XLIX. 6.).

c; Nyéllyukas kőfejsze. Ezt a darabot a leletegyüttesben nem leltem fel, a táblára felerősített kőbalta (XLIX. 4.) ugyanis nyéllyuk nélküli és trapézalakú. Ezzel szemben a lelethez tartozó fejsze a naplóban lévő hevenyészett rajz után háromszögalakú, nyéllyuka a széles, lapos foka közelében van, az egész pedig nehézkes, zömök alak. Hossza 17 cm.

d; Nyitottvégű rézkarperec, kerek átmetszetű huzalból egész köralakra meghajlítva. A huzal vastagsága nem mindenütt egyforma; az egymást érintő tompa végeknél kissé elvékonyodik. Alakja nem teljesen szabályos kör. Átmérője 7—7.7 cm között változik (XLIX. 3.).

e; Réz laposbalta. Az egyik lapja síma, a másik domború. Az oldalai az élnél kifelé ívelnek. Maga az él is ívelten görbe. A foka a domború lap felé erősen visszahajlott. Hossza 14.1 cm (XLIX. 7.).

¹ Mezősas Bihar megyének biharkeresztesi járásában fekszik.

f; Rézvéső. Téglalap átmetszetű teste mindinkább keskenyedik, míg egy egyenes élben végződik. Ezzel szemben az eszköz foka az erős használattól köröskörül kihajlik. Hossza 11.6 cm. (XLIX. 5.).
g; Ellentett élű rézcsákány. A nyélluk az egész eszközhöz képest igen nagy, aminek következtében a példány inkább zömök alakú. A nyélluk irányára merőleges éle kissé töredékes. Jelenlegi hossza 12.7 cm (XLIX. 8.).

Mielőtt a leletet méltatnám, egy fogalmat kell tisztáznunk. Mégpedig a véső és balta közötti különbséget. Régebben ugyanis ezt a kettőt összezavarták — pl. Hampel is — és véső néven említették a rézből vagy bronzból készült lapos-, peremes-, stb. baltákat. A vésők és balták között azonban mind a használatukat, mind az alakjukat illetőleg van különbség. A baltának a használata egy nyél segítségével történik, vele vágnak vagy hasítanak, aminek megfelelően az éle szélesebb a fokánál. Ezzel szemben a véső valaminek a kivésésére szolgál, egy ütőeszköz (kalapács) energiáját közvetíti, helyesebben összpontosítja, ennek következtében nincs nyele, az éle keskenyebb a fokánál és míg a baltával közvetlenül mérik a csapásokat az elvágyandó tárgyra, a vésővel annak a fokára mért ütések révén fejtik ki a munkát. Innen van az, hogy a véső foka szétterül a sok ütés hatására.

Az első pillanatban szemünkbe ötlük az a nagy hasonlat, ami a mezősasi, valamint a még 1881-ben Szeged belterületén, Szilléren előkerült lelet között fennáll. A két lelet majdnem egymás párja lehetne, csak hogy amaz, a mezősasi, a begyűjtő adatai szerint sírból származik, míg emez raktárlelet. A laposbalta (XLIX. 1.), a véső (XLIX. 10), az ellentett élű csákány (XLIX. 2.) ez utóbbiban is megtalálható, emellett még egy rézár (XLIX. 9.), két rézcsákány töredéke (XLIX. 11., 13.), amelyeket utóbb fejszének vagy kalapácsnak használtak, továbbá egy öntött rézrög (XLIX. 12.) egészíti ki a szilléri-egvűttest.

A szeged-szilléri raktárlelet régóta ismeretes.² Már Pulszky foglalkozott vele behatóan. Annak idején is nagy volt a jelentősége, hiszen maga Pulszky többek között e lelettel igyekezett bizonyítani a rézkor létezését.³ Jelenleg pedig mind ez, mind a mezősasi lelet igen nagy mértékben hozzájárul a többféle rézeszköz datálásához, amit az alábbiakban fogunk látni.

Hillebrand, amidőn a bodrogkeresztúri kultúrát leírta, úgy vélte, hogy ez a rézkornak csak egy szakasza és a nagyméretű rézeszközök használatának ideje csak az után következik.⁴ Ezt a feltevést a jászladányi temetőben végzett ásás elvetette, mivel ennek

² Pulszky Ferenc: Szegedi leletek. Arch. Ért., 1881. 1—6. l.

³ Pulszky Ferenc: Magyarország archeológiája. Budapest, 1897. I. k. 83—84. l.

⁴ Hillebrand Jenő: A pusztaiadványi koraréz kori temető. Arch. Hung. IV. 49. l.

leletanyagában a bodrogkeresztúri kerámia mellett jelent meg az ellentett élű csákány.⁵

A mezősasi és szilléri leletek ezeket az újabb megállapításokat teljes mértékben alátámasztják. Mindenek előtt is a szilléri leletben ott látjuk a rézarat (XLIX. 9.), ugyanolyan négyszögletes alakban, mint amilyenben a pusztai Istvánházi 6. sírban,⁶ vagy töredékes állapotban Bodrogkeresztúron⁷ előfordult. Mind a mezősasi, mind a szilléri leletben megtaláljuk a laposbaltát (XLIX. 7., ill. 1.), ugyanazon jellegzetes típus által képviselve (egyik lapja síma, másik domború; éle ívelt, a foka a domború lap felé visszahajlítva), mint amit a hódmezővásárhely-szakálhádi 2. sírból már ismerünk.⁸ Végül mindezen rézkorinak meghatározott eszköz társaságában mindkét leletben megtalálható az ellentettélű csákány (XLIX. 2., 8.). Mivel pedig a rézár és a laposbaltá egykorú a bodrogkeresztúri kultúrával és mivel mindkét leletben az ellentettélű csákány velük együtt található, a jászladányi temető leleteitől függetlenül is meg tudjuk állapítani ez utóbbi eszköz egykorúságát a bodrogkeresztúri kultúrával.

Ami a laposbaltát illeti, a hiteles példányokon (Mezősas, Szeged-Szillér, Hódmezővásárhely-Szakálhád) egyöntetűen megállapítható jellegek (az egyik lap domborúsága, a fok visszahajlása stb.) egy olyan típus felismeréséhez vezettek, amely élesen megkülönböztethető a másfajta — még meg nem határozott korú — típusoktól és amely szorosan a bodrogkeresztúri kultúrába tartozik. Nevezhetjük pedig ezt az első részletesen ismertetett hasonló példány lelhelye után szakálhádi típusnak.

A két leletegyüttes olyan eszközzel is megismertet bennünket, amely ezen két példányon kívül még szórványos leletként sem ismeretes máshonnan. Ez pedig a rézvésző.

A mezősasi lelet karperece (XLIX. 3.) a bodrogkeresztúri kultúrában ezideig egyedülálló. Másait a többi tárggyal ellentétben a bodrogkeresztúri kultúrát közvetlenül megelőző idők leletanyagában találjuk meg. Így a deszki „B” jelzésű temető 9. sz. sírjában hasonló példányok voltak találhatóak.⁹ Az aeneolit és a bodrogkeresztúri kultúra közötti kapcsolatokra tehát a kerámiában található számos jelenségen kívül még ez a tárgy is utal.

A mezősasi bögre (XLIX. 6.), mint már mondtuk, ismert a bodrogkeresztúri kultúrából,¹⁰ bár a jellege ugyancsak e kultúra hajnalát

⁵ *Tompa Ferenc*: 25 Jahre Urgeschichtsforschung in Ungarn 1912—1936. 24/25. B. R. G. K. 1934/35: 58. l. — Tompa csak megemlíti a jászladányi ellentett élű csákányt. A lelet részletes ismertetése az Arch. Ért. 1944. évi kötetében jelenik meg.

⁶ *Hillebrand J.*: i. m. 6. kép 6.

⁷ *Hillebrand J.*: i. m. 12. kép.

⁸ *Banner János és Bálint Alajos*: A szakálhádi őskori telep. Dolgozatok, Szeged. XI. 1935. 5. kép. 7.

⁹ *Tóth Gábor*: A szegedi város múzeum aeneolitikus emlékei. Fol. Arch. 1943. s. a.

¹⁰ Lásd *Hillebrand J.*: i. m. 14. kép 5. és 3. t. 5.

jelentő polgári sírok kerámiájának is meglelel.¹¹ Ettől függetlenül, előfordulása a mezősasi leletegyüttesben igazolni látszik a leltári napló állításait, hogy t. i. a lelet sírból származik. Ismerve ugyanis a bodrogkeresztúri kultúra temetkezési szokásait, alig lenne elhithető, hogy ennyi rézeszköz sírból származzék és ne lett volna mellettük valamilyen edénymelléklet. Sajnos azonban a lelet sír voltának kétségtelen bebizonyítására a leltári napló szűkös szavain kívül részletesebb adataink nincsenek. Sem a közelebbi lelőköriülmények nem ismeretesek, sem az, milyen volt az az őskori kunyhó, amely mellett a sírt találták.

A két leletegyüttes, amelynek a lényege teljesen azonos, igazi jelentősége abban van, hogy a különféle rézeszköznek ismételtén együttes előfordulásával hitelesítik azoknak más leletek alapján történt datálását és kulturális hovatartozását. Ennek révén ezen eszközök, legyenek bár szórványos leletként találhatók, egyöntetűen a rézkorba sorolandók s az Alföldön a bodrogkeresztúri kultúra hagyatékának tekintendők.

Dr. Patay Pál.

¹¹ Lásd *Tompa F.*: i. m. 16. t.